

pomembna za razvoj tistih gospodarskih panog, na katerih gradimo svoj nacionalni obstoj. Poleg tega moramo imeti dovolj osnovnih raziskav, da pokrijemo to, kar se imenuje znanstvenotehnična kultura. Šele skupnost, ki ima dovolj visoko znanstveno tehnično kulturo, je lahko uspešna v tehnološkem razvoju. To pa je danes tudi eden izmed pogojev za ohranjanje nacionalne identitete in narodove samobitnosti.

Boris
Paternu

O položaju humanističnih ved

Položaj humanističnih ved je v vsaki družbi odvisen od dveh okoliščin. Po eni strani deli humanistika skupen življenjski utrip in skupno usodo z vsemi drugimi vedami in je samo del tistega, čemur pravimo: dejanski položaj znanosti. Ta se kaže v široki in notranje povezani simptomatiki: vse od materialne trdnosti družbe pa do njenih intelektualnih zmogljivosti in od tod do njene tako imenovane znanstvene politike, to se pravi, načrtnega gojenja znanstvenega dela in njegovega umeščanja v prakso. Poleg teh splošnih in temeljnih pogojev, ki določajo možnosti za obstoj vseh znanosti skupaj in vsake posebej, pa je humanistika zaradi svoje posebne narave vezana še na neke posebne življenjske pogoje. Usodno je vezana na določene mentalne pogoje, lahko bi tudi rekli: na neko kulturno podnebje, ki mora obstajati v družbi in njeni politiki znanosti kot tudi v znanstveni sferi sami in njeni miselnosti, da sploh lahko diha, živi in deluje.

Na obeh ravninah in v obeh temeljih svojega obstajanja je humanistika danes v težkem položaju. To se pravi, ne samo zaradi splošnih materialnih težav, v katerih so vse znanosti z njo vred, ampak še posebej zaradi svojega tesnobnega položaja v prevladujoči miselnosti našega časa. Ta miselnost pa v vsakdanji izkušnji odloča mnogo bolj, kot lahko odločajo nekatera garancijska mesta v občasnih deklaracijah in resolucijah.

Povejmo naravnost. Za današnjo praktično in večinsko pamet, ki prevladuje tudi v znanosti, stoji humanistika na obrobju, za marsikoga celo zunaj zaresne družbene pomembnosti. Za praktične oči ima njeno delo že na prvi pogled vrsto pomanjkljivosti: je nekje zunaj tehnološke razvidnosti, zunaj materialne uspešnosti, zunaj tržno merljive proizvodnje in zunaj konvertibilnih referenc. Skratka, gre za dejavnost ali početje, ki je nekje zunaj osnovnega vrednostnega sistema tiste večinske pameti, ki se vsak hip lahko legitimira s prednostjo, da je zazrta v nepogrešljive biološke in civilizacijske podlage našega obstajanja sploh. Iz tega zornega kota se humanistika pogostoma pokaže kot nekaj ne čisto razumnega in zato bolj dopustnega kot nujnega: ker je med nami že od nekdaj in nas nekako kulturno kompletira, naj bo in je ne gre odpravljati. Ti dopuščajoči pogledi se v ozračju gospodarske krize in revščine utegnejo tudi zožiti. Situacije preživetja imajo namreč zmeraj to lastnost, da nekatere človeške zadeve poenostavijo in da resnične odnose postavijo v še jasnejšo luč.

Ker se reči lahko zasučejo v tako smer, je treba spomniti na znano in samoumevno pravilo počlovečene civilizacije: humanistika ne more drugače, kot da živi v humusu dozorele in kultivirane zavesti. Bolj določno: živi od zavesti, ki zmore preseči meje mišljenja, ujetega v pragmatizem materialne proizvodnje in trga ter njenih neposrednih potreb. Teh potreb noben razumen človek ne podcenjuje, toda za celovit in zdrav napredek ne zadoščajo. Izkušnje kažejo, da primanjkljaj v kulturi mišljenja in humanistični zavesti kmalu udari nazaj, tako po mentalnem zdravju družbe kot po materialni proizvodnji sami. Najbrž ni samo naključje, da je kitajski vrh v svojo tehnološko in gospodarsko prenovu pred nedavnim temeljito vkompoiniral vprašanje duhovnih vrednot in nadpragmatičnih vrednostnih sistemov. In po vsej verjetnosti ni bila samo vljudnost, da se je letos oktobra Gorbačov udeležil posvetovanja predstojnikov kateder za družboslovje in humanistiko in spoznavni dejavnosti teh ved prisodil pomen »najvažnejšega inštrumenta potekajoče prenove«, ki jo – kot pravijo – spremlja kritično odkrivanje »trenutka resnice« v današnji sovjetski znanosti ob njenem zagonu v »avantgardno tehnologijo«.

Seveda bi humanistiko osiromašili le še na dodatni način, če bi hoteli njen obstoj in smisel utemeljevati samo z njeno posledično vlogo v proizvodnji. Vsi vemo, da na tem področju daje in bo dajala odločilne impulze cela vrsta drugih, danes tudi pri nas visoko razvitih eksaktnih znanosti. Humanistika dela nekaj drugega: s svoje strani na poseben način kultivira in dograjuje predvsem človekovo zavest in orientacijo k vrednotam, ki niso pragmatične v ožjem pomenu besede, so pa nepogrešljive za razumen človekov obstoj in napredek. Med temeljnimi usmeritvami naše humanistike in njenimi prvimi nalogami pa je, da odkriva, spoznava, ocenjuje in človeštvu predstavlja posebno zgodovinsko, jezikovno, književno, umetnostno in duhovno izkušnjo na našem prostoru svetovnega dogajanja in jo iz tega prostora prenaša tudi v svet, v skupno človeško spoznanje in spomin. S tem svojim delom vnaša v svetovno zavest med drugim tudi individualiteto naših narodov in po tej poti zavest o pravici do njihove nadaljnje lastne usode in drugačnosti. Naposled pa je v središču svobodne humanistike in njenih zanimanj tudi človeški osebek sam, subjekt v svoji pravici do lastne usode in sreče. Vsa ta spoznavna prizadevanja so že danes in bodo jutri še bolj potrebno dopolnilo ali popravek k tisti splošni in najbrž nujni smeri, ki jo ubira proces proizvodno tehnološke in s tem do neke mere tudi mišljenjske unifikacije sveta. In narobe: gledano zgolj in samo skozi pamet planetarnega proizvodnega funkcionalizma – humanistika res ne more biti kaj dosti drugega kot nekakšna motnja. Tu pa je treba vedeti nekaj: čim bolj taka pamet zavlada, tem bolj je ta motnja potrebna. Motnja v imenu človeka, naroda in narave. Ne smemo namreč podcenjevati mišljenja, ki z danes magično besedo »to je disfunkcionalno« želi brisati vse tisto, kar hoče dihati in živeti kot nekaj samosvojega in drugačnega ali neponovljivega.

Seveda gre tu za človeška vprašanja, ki segajo že daleč čez območje humanistike same v vse znanosti in v vsako posebej. Saj ni vede in ne stroke, ki ne bi imela svoje lastne notranje kulture in humanistike, če lahko tako imenujemo njene etične in kulturne razsežnosti, s katerimi dopolnjuje in bogati vse druge vede. Prav vsaka znanost, če je res znanost in ne samo tehnologija, ima svojo notranjo duhovno ekologijo k razvijanju celovitega človekovega spoznavanja in vrednotenja. Einstein je dobro vedel in razločno povedal, da tudi pri najbolj eksaktni znanosti ne gre brez muze, ki

ji pravimo intuicija. Biolog in teoretik znanosti Ruprecht Riedl se je zelo kritično zamislil nad skrajno in obenem enostransko razvitim »racionalnim aparatom« sodobne znanosti, ki grozi človeka »odlepiti od navodil evolucije«, kot pravi, in ga onesposobiti za življenje ter celovito spoznavanje; tako da mu šele nenadni udarci naravnih katastrof spet vračajo »naravno zdravo pamet«. Ali: kako se ob tej priložnosti ne bi spomnili na predavanje Gojka Nikoliša v Srbski akademiji znanosti in umetnosti, če se prav spominjam, o dehumanizacijskih pojavih v moderni medicinski znanosti in njegovih sklepnih tez, odprtih v globinsko filozofijo in etiko. Sicer je pa prvi korak k notranji higieni vsake stroke že samo zavedanje o omejenosti njene vednosti o človeku in svetu. Pogostoma se dogaja prav narobe: čim bolj je kaka stroka zamejena in taylorizirana, tem lažje si domišlja, da ve vse in da rešuje svet. Sam B. Russel se ni mogel načuditi samozavesti omejenih in zbežanosti mislečih. Navsezadnje pa ni brez koristi tudi nekaj dvoma nad sodobnim imperializmom znanosti sploh. Spomnimo se Carstensovega opozorila na »nekritično verovanje v znanost«, ki ga je kot človek z državnega vrha izrekel na konferenci predsednikov zahodnonemških univerz in svoj dvom podprl z izkušnjo, da je mogoče dobiti pozitivno znanstveno strokovno mnenje za sleherno stvar, ki si jo kdo izmisli.

Skratka, znanosti se lahko zares in do kraja ločujejo samo na površju svojega praktičnega delovanja in učinkovanja, v globinah so že od nekdaj zapletene v podobna ali celo enaka vprašanja. Dokler gledamo samo njihovo pragmatično funkcioniranje, se gibljemo na površini in ne vidimo globljega pretoka med njimi, ki niti ni enostranski, temveč poteka v vse smeri. Claude Lévy-Strauss je v nedavno javno razpravo o razmerju med znanostmi vpletel celo tole misel: »To, čemur bomo priča v prihodnjih desetletjih, bo gibanje v nasprotno smer: ne bodo družbene in humanistične vede postale zmeraj bolj podobne eksaktnim in naravoslovnim znanostim, ampak bodo eksaktne in naravoslovne znanosti sprejele vase sestavine nedeterminizma; zato se nekega dne ne bomo čudili, ko bomo spoznali, da so eksaktne znanosti manj oddaljene od humanističnih in družbenih ved, kot si po navadi mislimo.«

Toda naj bo tako ali drugače, dejstvo je, da je globinska usoda vseh znanosti v bistvu podobna. Zaviralca imajo v istih mentalnih pogojih in pojavih. Danes je to predvsem kratkovidno birokratsko mišljenje in iz tega izhajajoče birokratsko upravljanje znanosti. To se je razpaslo do prave »družbene perversnosti«, če naj ponovim hudo oznako, ki jo je pred nedavnim dal naš znani poznavalec stvari od blizu in z vrha. Najhuje pri tem je, da se do svojih temeljnih sredstev vsaka stroka lahko prebije samo skozi prilagajanje tej neustvarjalni birokratski miselnosti, s čimer jo seveda vse bolj sprejema vase in s tem bolj ali manj pristaja na svojo deformacijo. Povedano še bolj naravnost: gre za podnebje, v katerem je evakuacija duha tako rekoč popolna. In to v škodo vseh znanosti, humanistike pa še posebej.

Morda poezija včasih res vidi dlje kot kibernetika. Kafka je namreč še zelo od daleč, vendar že do kraja razločno napovedoval, da bo zlo, ki prihaja nad človeštvo, iz papirja.